

ETO: 05 (091) (497.11)

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

IRODALMAK ÉS NYELVEK EGYBEFONÓDÁSA A SZABADKAI LAPOKBAN A XIX. SZÁZAD UTOLSÓ ÉVTIZEDEIBEN

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN

Városi Könyvtár, Szabadka

Közlésre elfogadva: 1982. febr. 25.

Az 1871-től a század végéig tartó időszakban Szabadkán 45 lap jelent meg. Mai értelemben vett folyóirat nem volt köztük. Irodalommal sem foglalkozott, természetesen, mindegyik, de nyugodtan állíthatjuk, hogy többségük irodalmat is közölt, vagy legalábbis igyekezett ilyesfajta olvasmányt nyújtani előfizetőinek. Ha leszámítjuk a közgazdászati, alkalmi, iskolai, sport- és vicclapokat, körülbelül 28-ra tehető az irodalmi jelleget is magukon viselő lapok száma.

Szerbhorvát nyelvű aránytalanul kevés volt köztük: az említett három évtizedes időszakban mindössze öt.¹

Milyen irodalmi és nyelvi egybefonódásról beszélhetünk e szabadkai lapok kapcsán?

Az első szabadkai lap, a Bácska, melyet 1871-ben indított meg Radics György, fiatal tanár korában, Ivan Antunović püspök sikertelen kísérlete után, hogy bunyevác lapot adjon ki Szabadkán, elsősorban maga Radics miatt érdemel figyelmet, hisz ennek hasábjain kezdte meg Radics tevékenységét a szerbhorvát népköltészet fordítása terén. Már az első évfolyamban több „dalmát dalt“, magyarra átültetett bunyevác népdalt közölt.² E fordítások mellett egy szerb vonatkozású cikk is megjelent Đuro Gojković tanító tollából: A szerb népköltészet. Ismertetés Gojkovics Györgytől.

Radics mielőtt 1873-ban Zomborba távozott volna, kiadott egy irodalmi válogatást is Bácskai emlény címmel, s ebbe munkatársai és barátai írásain kívül bevette saját, a Bácskában közölt fordításai is.

A Subatički glasnik, az első ismertebb szerbhorvát nyelvű lap több szempontból is érdekes. Kalor Milodanović indította meg 1873-ban (1875 végén

¹ A XIX. században Szabadkán megjelent lapok közül soknak ma már nincs fennmaradt példánya sem nálunk, sem Magyarországon.

Áttekintésünk a Szabadkai Városi Könyvtárban és az újvidéki Matica Srpskában megtalálható lapok alapján készült.

² Abban az időben a bunyevácokat dalmátoknak is nevezték. „Pravi Bunjevac, dalmatin-skog kolina sin“ — mondogatták akkortájt, sőt az egyik szabadkai újság még 1900-ban is ezt írta: „Szerb—dalmát tolmácsra van szükség a helybeli kir. törvényszék és járásbíró-ságnál“.

csatlakozott hozzá társszerkesztőként Božidar-Boško Vujić). Hasábjain több magyar vers is megjelent *Jukić*, alias Josip Manić fordításában:

Kralj Mathias. Igra u I-an čin za Dragutinom Kisfaludy (Subatički glasnik, folytatásokban 1873. XI. 22-től 1874. I. 10-ig)

K nadi. Za Drag. Kisfaludy (Subatički glasnik, 1874. IV. 11.)

Ljubim te. . . Za Petőfy-em (Subatički glasnik, 1874. VI. 6.)

Pod nebom. . . Za Bajzom (Subatički glasnik, 1874. VI. 6.)

Zaljubljeno more. Za Petőfy-em (Subatički glasnik, 1874. VIII. 1.)

Bogatac. Po „Tompa“-ju (Subatički glasnik, 1874. X. 10.)

Jukić, azaz Josip Manić már a gimnáziumban kitűnt írásaival, az egyiket Jámbor Pál igazgató (írói nevén Hiador az iskolai almanachba (Szabadka, 1864) is bevette Bimbók a szabadkai felsőbb osztályú tanuló ifjóságtól címmel. A Mánich József aláírással megjelent írásban az ifjú szerző Dugovics Titusznak, Nándorfehérvár hős védőjének halálát énekli meg. Manić a középiskola elvégzése után teológiát tanult Kalocsán, majd segédlelkészként szolgált Miskén, Almáson, Vaskúton, Garán, Dunsokon és Horgoson. 1875-ben kivetkőzött s megnősült. A továbbiakban főképp a hetvenes évek bunyevác lapjaiban, a Bunjevačke i šokačke novineban és a Bunjavačka i šokačka vilában (itt két Petőfi-fordítást is közöl), valamint a Subatički glasnikban találkozzunk nevével. Ezekben is csak néhány évig — 1870 és 1876 között —, mert a két bunyevác lap megszűnt.

1875-ben Kalor Milodanović ezt írta fra Stipan Vujevićhez intézett üzenetében: „A mi Jukić barátunk reális tevékenységre adta a fejét—ettől pedig berozsdásodik a képzelet. Reméljük azonban, szíve nem szűnt meg tüzesen dobogni fajtájáért. Ő e téren is hasznára lehet nemzetének.“⁴ Ami a reális politikai tevékenységet illeti, feljegyezték, hogy az ő nevéhez fűződik egy választási versike megszületése; azokban a napokban az egész város ezt fújta:

Zora zori, lipo već svanjava
A u gori slavuj tica piva
Pokaži se, bunjevačka snago,
Živio nam Mamužić naš Ago!⁵

³ A *Misečna kronika* című bunyevác lapnak, mely 1872-ben és 1873-ban jelent meg a magyar Havi Krónikával párhuzamosan, mindössze egy száma maradt fenn.

⁴ Szerkesztőségi és kiadóhivatali üzenetek. Bunjevác testvéremnek és barátomnak. — Subatički glasnik, 1875. XI. 13.
Bunjevác = Stipan Vujević

⁵ A vers — aláírás nélkül — *Pisma korteška u vrime poslaničkog izbora* címmel jelent meg (Kortesevlek képviselőválasztás idején) az 1879-es évre szóló bunyevác-šokác kalendáriumban.

(Hevenyészett fordításban:)

Pirkad már, pirkad, hajnalodik szépen
Csalogány dalol odakint a réten.
Ki legény a gáton, most mutassa magát,
Éltesse az isten jó Mamuzsics Agát!

Alighanem emiatt a verse miatt bocsátotta el állásából a nagy hatalmú Mukics János polgármester.

Josip Jukić Manić aránylag fiatalon halt meg (1841. június 2., Szabadka — 1881. április 19., Szabadka). A temetéséről beszámoló cikk jellemes emberként méltatja, s hozzáteszi: „. . . a papság részéről senki sem volt jelen és a harangozást sem engedték meg.”⁶

A magyar elbeszélők közül egyedül Jókai szerepelt írással a Subatički glasnikban.⁷ Egy bajai fiatal szerb, Đena Popović fordította, aki a Pupiljak nevű helybeli ifjúsági szervezet tagja volt, s Jukićhoz hasonlóan minden bunyevác újságba bedolgozott.

A Subatički glasnik munkatársai közé tartozott Franjo Podolski vagy Bodolski is, ő fordította le Petőfi János vitézét, melyet a lap igen melegen ajánl olvasói figyelmébe. A János vitézt valójában Zmaj fordította le szerbre, Bodolski csak bunyevácósította, amit egyébként fel is tüntetett e ritka könyvecske fedőlapján: „Petőfi Sándor János vitéze. Szerbre fordította Jovan Jovanović. A fordító engedélyével bunyevác nyelvjárásban kiadta Franje Bodolszky, a szabadkai Szent Rókus templom volt kántora. Szabadkán, 1873-ban.” Szabadka bunyevácok lakta részeinek kántoraként Bodolski 1857-ben már kiadott egy imakönyvet *Vertao gizdavi* címmel, melyről a városi előljáráshoz intézett egyik kérelmében ezt mondja: „. . . a bunyevác népnek, ki anyyira hiányában volt az anya nyelven énekekben, több mint ezer darab a legjobb énekeket fordítottam le, hogy ők is a saját nyelvükön dicsérhessék a Mindenhatót.”⁸

Az 1875. év vége felé a Subatički glasnik magyar nyelvű méltatásokat is közölt a városban bemutatott magyar színelőadásokról. Amikor ez év október 1-én Farkas Antal beszüntette lapját, a Subatički glasnikkal hadilábon álló Bácskai Híradót, s amikor ugyanez idő tájt megszűnt az Antunovics-fivérek, József és Mátyás szerkesztésében megjelent mérsékeltebb *Szabadka* is, a bunyevác-szerb Subatički glasnik magára maradt a sajtóporondon. Ettől kezdve a Priposlano (Beküldetett) rovatában magyar nyelvű cikkeket is közölt a magyar színház tevékenységéről, a hírek és rövid jegyzetek közt pedig bunyevác nyelven számolt be a magyar előadásokról.

A nyelvek egybefonódásával zajlott le a lap hasábjain a nevezetes vita is a bunyevác nyelvnek az elemi iskolákba való bevezetése körül. A Subatički glasnik közölte folytatásokban Mamuzsics Lázár fiatal jogász magyar nyelvű

⁶ Bácskai Ellenőr, 1881. IV. 24.

⁷ Zapisnik rundova. Od Mavre Jokaije. Az író előszavával. Fordította Gjena P. — Subatički glasnik, folytatásokban 1873. IX. 6-tól 1873. IX. 20-ig.

⁸ Történelmi Levéltár, Szabadka

értekezését is A Bácskai Híradó és a bunyevác elemi tanügy címmel, mely könyv alakban is megjelent, de szerbhorvátra sohasem fordították le.

A „tanügyi kérdés“ („škulsko pitanje“) körüli harc annyira kiéleződött, hogy a lap szerkesztője, Kalor Milodanović 1876 derekán Szerbiába távozott, s vissza sem jött többé. Ezzel a lap sorsa is megpecsételődött.

1876-tól kezdve egymás után jelennek meg Szabadkán a különféle magyar lapok, s alcímében mindegyik feltünteti az *irodalmi* jelzőt is. A Szabadkai Közlöny, a legéletképesebb köztük (az első világháború végéig jelent meg), „társadalmi, szépirodalmi, kritikai és közgazdasági hetilap“ volt, s hasonló tartalmú fejlődéssel jelent meg a Szabadka és Vidéke (1877—1879), a Szabadkai Ellenőr (1879—1881), a Bácskai Ellenőr (1881—1904), a Szabadka (1885—1886), a Közvélemény (1886—1889) és a Szabadkai Hírlap (1886—1899) is. Az akkori idők szokásai szerint mindnek megvolt a maga úgynevezett tárca-rovata, melyben a legkülönfélébb irodalmi jellegű írás helyet kapott. A helybeliek — nagyobbrészt tanárokon, jogászokon vagy papokon — kívül vidéki munkatársai is voltak e lapoknak, egy-egy ismerős vagy barát a pesti egyetemi évekből, vagy egy-egy máshová vetődött szabadkai. A legtöbb azonban az ollózott anyag, leginkább a budapesti lapokból, elfelejtett újságírók tollából, akikről legfeljebb Szinnyeinél vagy Gulyásnál található némi adat. A világirodalom iránt nem mutattak különösebb érdeklődést e lapok, ez azonban, természetesen, korántsem jelenti azt, hogy itt-ott nem találni bennük egy-két fordítást az angol, illetve a szerb vagy horvát irodalomból.

A Szabadkai Közlöny a hetvenes években egy-egy szerb, illetve horvát népdalt közölt, az ekkor már zombori gimnáziumi igazgató Radics György fordításában. Az egyik a Dojcsin Péter (Petar Dojčin), a másik pedig a Lázár fejedelem házassága (Ženidba kneza Lazara).⁹

A Szabadka és Vidéke több ambiciózus író gyűjtött maga köré, ezeknek külön társaságuk is volt, a Szabadkai Irodalmi Kör (Jámbor Pál — Hiador, Sziebenburger Károly, Spitzer Fülöp, Milkó Izidor, Cziglányi Béla, Gáli Adolf, Halmay Imre). A lapban egy szerb verset találtunk, valószínűleg Zmajét.¹⁰ Müller Izidor fordította, aki poliglotta volt (Budapesten, Grazban és Bécsben tanult nyelveket), s aki szerbül még gyermekkorában megtanult Szabadkán.

A Bácskai Ellenőr — kezdetben Mamuzsics Augusztin-Agonak, a tekintélyes ügyvédnek a lapja — élénk figyelemmel kísérte Radics György irodalmi munkásságát, s Tarkaságok című zombori gyűjteményének megjelenése alkalmából ezt írta róla: „Szerzőnek azon elvitathatatlan érdeme van, hogy a magyar és szláv irodalmat érintkezésbe hozta egymással, különösen a dalmát daloknak a magyar irodalomba történt sikerült átültetése által a régi hagyományok bő forrását nyitotta meg számunkra“.¹¹ A lap 1883-ban részletet közölt Radicsnak a rigómezei dalokról (kosovske pesme) szóló tanulmányából, s

⁹ Radics György: Dojcsin Péter (Horvát-ból). Mutatvány a Bácsbodrog-megyei Árvíz Alumból — Szabadkai Közlöny, 1876. V. 21.

Radics György: Lázár fejedelem házassága (Szerb költemény) — Szabadkai Közlöny, 1879. VII. 20.

¹⁰ Dal. Joannović után. Szerbből: Izsó — Szabadka és Vidéke, 1878. VII. 21.

¹¹ Bácskai Ellenőr, 1881. II. 6.

két verset ugyanebből a cikusból Radics fordításában. 1883 októberében jelent meg, ugyancsak Radics fordításában, a Szibinyanin Jankó nősülése.¹²

Radics 1886-ban bekövetkezett korai halála alkalmából a Bácskai Ellenőr így emlékezik meg róla: „Ő volt ki városunkban a sajtó irodalmat „Bácska“ című heti lapjával a 60-as évek végén megteremté . . . Különösen kitűnt mint délszláv nyelvek alapos ismerője és a délszláv irodalomnak, költészetnek hivatott interpretátora s e nembeli munkái leginkább jellemzik őt. Szintén a társadalom terén is mint honunk délszláv elemeinek a magyarral való testvériesítésének hivatott apostola áldásosan működött“.¹³

A Bácskai Ellenőr a Radics fordította szerbhorvát népdalokon kívül közölte Nikita (Nikola) Crna Gora-i fejedelem német közvetítéssel magyarra fordított Oda repül lelkem (Onam' onamo) című versét is. Ennek indítékairól a szerkesztő Stoczek Károly így számol be rövid jegyzetében: „E költeményt Montenegro hős fejedelme Nikita írta, s azért is érdekes, mert híven tükrözi vissza a montenegróiak reményét és törekvéseit, hogy a szerb császárok birodalmát visszaállíthatják. A költeményt Gyurkovics szláv költő német fordítása után közöljük“.

A felsorolt újságok közül egyedül a Közvélemény volt kimondottan politikai lap, lerótt óvadékkal. A hasábjain és körülötte zajló dolgok megértésére elég néhány mondatot idéznünk Sziklai Soma írásából, aki a bunyevácok idetelepülésének kétszázadik évfordulója kapcsán a következőket írja a lapban: „Kétszáz évvel ezelőtt nem volt városunkban magyar és épen 1686-ban telepítettek ide idegeneket, a mai bunyevácok őseit. És ma? Szabadka fele magyar származású és az akkori jövevényke utódai megmagyarosodtak s vezetik városunk ügyeit hazafias, magyar szellemben“.¹⁵ Az utóbbi mondatral a Tisza Kálmán Szabadelvű Pártján belüli kompromisszumra utal, melynek fő hordozói Mamuzsics Lázár polgármester és Antunovics Mátyás királyi közjegyző voltak. Sziklai Soma a Közvélemény minden számában megemlékezik a Szerb Nemzeti Színház előadásairól, amikor ez, 1888-ban, Szabadkán vendégszerepel. Ilija Okrugic Sremac Sačurica i šubara című darabját igen gyengének és unalmasnak tartja: „A Sačurica és šubara című darabot a szerb kritika nemzeti vagy népszínműnek keresztelte el és összehasonlította a magyar ún. népszínművekkel, nagy elragadtatással méltányolván e fura darab érdemeit. Lehet, hogy speciális ízlés vagy tán a szerb népelet behatóbb ismerete kell ahhoz, hogy az ember e darabot méltányolhassa, de kettő bizonyos, az egyik az, hogy ez a színmű keservesen rossz darab, amit a német úgy hí, hogy herzlich schlecht, a másik pedig az, hogy lehet valamely darab tüzetesen népdarab s azért mégsem kell unalmasnak lennie,

¹² Rigómezei dalok Radics Györgytől. Mutatvány szerző hasoncímű munkájából — Bácskai Ellenőr, 1883. IX. 9 és 1883. IX. 16.

Szibinyanin Jankó nősülése. Délszláv költemény. Radics György fordítása — Bácskai Ellenőr, 1883. X. 14.

¹³ Halálozás — Bácskai Ellenőr, 1886. III. 7.

¹⁴ Oda repül lelkem. . . — Bácskai Ellenőr, 1888. IV. 1.

Az Onam' onamo című verset Polácsi János fordította le 1933-ban, és a Kalangya közölte Arra, arra. . . címmel.

¹⁵ Dr. Sziklai Soma: Szabadka 1686—1886 — Közvélemény, 1886. IX. 19.

pedig ez a darab a túrhetetlenségig unalmas¹⁶. Laza Kostić Maksim Crnojevićét Sziklai „egy nagytehetségű író szörnyszülöttjének” tartja. Véleménye szerint e motívumokra, melyeket Kostić alkalmaz, képtelenség tragédiát építeni: „Tény az, Crnojevićs Maxim helyzetét a világ egyetlen vőlegénye sem irigyli, de tény az is, hogy Kosztics Lázár a neveltségig karrikírozza azt a tragédiát, melynek hőse csak egyben bűnös, abban, hogy rút s kinek tragikus működése csak rútsága fölötti jajveszékeltetésben áll.” Csupán a darab nyelvezetét dicséri: „Az egyedüli ami szép a darabban, az a nyelvezet, de az is több helyütt túlságosan dagályos és hasonlatokkal terhes¹⁷. És hadd idézzük még Sziklai véleményét a Szerb Nemzeti Színház az évi vendégszereplésének repertoárjáról: „A repertoírra vonatkozólag hátrány a sok fordítás. Mi szívesebben látnánk minél több szerb tárgyú darabot s hisszük, hogy a magyarországi szerbeknek alkalmuk nyílik a nyugat darabjait magyarul látni s e tekintetben a szerb színpadnak az volna hivatása, hogy szerb nép- és társadalmi életből merített darabokat kultiválja. E tekintetben a szerbesítés a fordítás helyett rossz surrogatum eredeti művek helyett és a *posrbio* szó a *preveo* helyett sem eredeti darabot, sem jó fordítást nem eredményez.”¹⁸

A Közvélemény hasibjain kezdte meg közölni Dušan Petrović ügyvéd és újságíró a szerb írókról szóló cikksorozatát, de csak egy jelent meg belőle, Branko Radičevićről.¹⁹

Az újvidéki Szerb Nemzeti Színház 1888-i szabadkai vendégszereplését a Szabadkai Közlöny is figyelemmel kísérte. A vendégjátékot megelőzően közölte A szerb színészet története című írást, mely a szabadkai Antcnije Hadžićnak a Szerb Nemzeti Színház fennállása 25. évfordulóján elhangzott előadása alapján készült. A cikket P. D.-vel jelezték, tehát Hadžić barátja, a magyarul, szerbül egyaránt könnyedén író Petrovićs Dušan tollából való. A Szerb Nemzeti Színház vendégszerepléséről írottak és a közönség tájékoztatásának módszeressége alapján egészen nyilvánvaló, hogy a Szabadkai Közlöny ez alkalommal bérbe adta hasábjait a helyi szerb színügyi bizottságnak. E lap például a Saćurica i šubaráról is más hangon s másként ír: „Már a szerző neve elégséges volt arra, hogy tele házat teremtsen, s valóban a bérlet egyik leglátogatottabb estélye volt. Az előadás összevágóan ment, az énekek jól sikerültek.”²¹

A Maksim Crnojevićről a Szabadkai Közlöny nem írt, mert az előadás időpontja egybevágott Csiky Gergely látogatásával. Csiky azért utazott le Budapestről, hogy megtekintse Sötét folt című darabjának bemutatóját a szerb színészek tolmácsolásában, s ez az esemény teljes egészében betöltötte a lap színháznak szentelt hasábjait.

¹⁶ Sz. S.: Szerb színészet — Közvélemény, 1888. IV. 29.

¹⁷ Sz. S.: Szerb színészet — Közvélemény, 1888. V. 13.

¹⁸ Sz. S.: Szerb színészet — Közvélemény, 1888. IV. 15.

¹⁹ Petrovićs Dušan: A szerb irodalom alakjai. I. Radicevićs Bránko szerb költő — Közvélemény, 1886. X. 24. és 1886. XI. 14.

Az 1886. X. 31-i szám szerkesztői üzeneteiből is kiderül, hogy Dušan Petrović több szerb íróról is írt, nem csak Branko Radičevićről.

²⁰ P. D.: A szerb színészet története — Szabadkai Közlöny, 1888. IV. 5. és 1888. IV. 12.

²¹ Szerb nemzeti színészet — Szabadkai Közlöny, 1888. IV. 26.

A Szabadkai Hírlapban, melynek munkatársai közt évekig ott szerepeltek a legtekintélyesebb szabadkai írók, Jámbor Pál (Hiador), Sziembenburger Károly, Sziklai Soma, Toncs Gusztráv, Révész Ernő és Csillag Károly, csak türelmes lapozgatás után bukkantunk rá egy Ljubo Nenadović elbeszélésre Asbóth Oszkár fordításában, ezt is a budapesti Életből vették át.²²

A Subatički glasnik megszűnése után újabb bunyevác lap csak 1887-ben jelenik meg Szabadkán. Három évvel korábban indította az akkor Katymáron tanítószkodó Mijo Mandić. Ezt a havonta megjelenő szerény újságot (16 kisebb méretű oldalon jelent meg) előbb Baján, majd Zomborban nyomták, s csak ezután került Szabadkára Bittermann József nyomdájába.

Ez a szabadkai Neven az alábbi fordításokat közölte a magyar irodalomból:

1884-ben Otac i kćerka (Apa és lánya — a szerző neve nélkül) Mirni jaganjci (Szelíd bárányok — a szerző neve nélkül)

Na moj imendan (Névnapomra — a szerző neve nélkül)

Petefi: Žalobna se zvona ... (Petőfi: Temetésre szól az ének)

Braća Dragoš (a szerző neve nélkül).

1886-ban Barun Joso Rudić: Volar sam ti, taj sam (Báró Rudics József: (Szegény legény),

Barun Joso Rudić: Osedlo sam vranca (Báró Rudics József: (Sietve nyergelem)

Đerd Radić: Na dolu (Radics György: (Palicsi dolok).

1887-ben Koloman Rošti: Pričice Majke Divice (Rosty Kálmán: Nagyasszonyunk kis meséi).

1888-ban Petefi: Pijanac (Petőfi: A borozó)

1889-ban Emil Abranji: Maternyi jezik (Ábrányi Emil: A magyar nyelv)

J. Sić: Žezlo i bič (Szűcs J.: Jogar és ostor)

Seoski Bunjevac (A falusi magyar — a szerző neve nélkül)

1891-ben Aleksa Laslo: Gvardijan

A többi évfolyamban nincs magyarból készült fordítás, hacsak azok közt nem található meg egy-kettő, melyekről csupán annyi adat van feltüntetve, hogy fordítások, bunyevácósított, szerbesített írások.

Petőfi Temetésre szól az ének című versét Josipa Navratilka, azaz Josipa Navratil Horvat fordította le, akitől a Neven több eredeti költeményt is hoz. Zágrábba ment férjhez. Egyik Nevenben közzétett verse 1885. június 12-i katymári keltezéssel van ellátva, s minthogy fivére, Eduard Navratil Katymáron volt plébános, feltételezhető, hogy valamely családi látogatás alkalmával került kapcsolatba a Nevennel. Josipa Navratilka fordítására verssel reagál Stipan Vujević-Bunjevac:

Al Josipa Navratilka,
Bunjevačkog roda milka
U sred hrama umjetnica
Naših Vila pjevačica.

²² Csak szerencse legyen, ha bolond is. Írta: Nenádovics Lyubomir. Szerbből: Asbóth Oszkár. Az Élet 5-ik számából — Szabadkai Hírlap, 1892. IV. 10.

Neka pjesmom Petófija
 Dugo pjeva, venac svija,
 Da ovjenča rod svoj mili,
 Kom' se pjesma uvjek mili.

A Nevenben közölt másik Petófi-verset, A borozót Miroljub, azaz Ante Evetović lelkész, a Neven köré csoportosuló költők legtekintélyesebbje fordította.

Báró Rudics Józsefnek több ódát is szenteltek a régi szabadkaiak (Toša Prokopčanji, Szép Ferenc, Farkas Bertalan) és néhány avatási disszertációt (Müller Jakab, Vince Zomborčević, Petar Stojković). „Bács megye, ha voltak is egyes kiválóságai, korántsem olyan szerencsés hírneves emberek száma tekintetében, mint a királyság többi megyéje“ — mondja a Subatički glasnik, majd így folytatja: — „Arnál nagyobb azoknak érdeme, kik nem látván példát előttük maguktól lettek olyaná, hogy példaképp szolgálhatnak másoknak.“ Ilyen dicső férfiú volt a szabadkai Rudics József (Joso Rudić), a bölcsész- és a jogtudományok doktora, országgүйlési képviselő, Bács-Bodrog vármegye többszörös főispánja, akinek Ferenc József 1854-ben — esküvője alkalmából — bárói címet adományozott. Rudics báró, aki „közszeretnek“ örvendett, mert „igazságosan igazgatta Bács megye ügyeit“, versírással is foglalkozott, amit a Subatički glasnik így közöl olvasóival: „Barun Rudić nem csak nagy méltóságú előljáró, hanem költő is, verseit két kötetben tette közzé Hervatag füzér címmel . . .“

Az akkori olvasók nyilván tudták, hogy barun Joso Rudić egyszemélyben báró Rudics József is volt, s mint ilyen magyar nyelven verselt. A magyarul írt Rudics-versek fordítása — az 1886-ban közölt Rudics-versek esetében is — a Jabuković álnéven szereplő Nikola Kujundžić lelkész-költő munkája.²⁴

A Seoski Bunjevac című versnek a szerzője nincs feltüntetve, s csak az a megjegyzés áll mellette, hogy *magyarból* (po magjarskom). Ez is Rudics-vers, az eredeti címe A falusi magyar. Hadd érzékeltessük néhány párhuzamos verssorral, miként csinált Miroljub bunjevacot a magyarból.

Szűk házamban vendégimet
 Barátilag elvárom,
 Magyar vagyok, vendég előtt
 A kapumat nem zárom,
 Sőt pincéből felhozatom
 Szőlősömnak forrt nedvét,
 S igyekezem, ha kesereg,
 Deríteni bús kedvét.

²³ Barun Josip Rudić almaški stariji (Báró idősb almási Rudics József) — Subatički glasnik, 1873. VIII. 16.

„Idősb Rudics úr ma is akkor érzi magát a legjobban, ha bunyevácúl beszél. A bunyevác kiválóságok utolsó csillaga ő, a bunyevác nép utolsó dicső fia, aki még 1848-ban sem titkolta, hogy igazi bunyevác.“ (Az 1879-es rendes évre szóló bunyevác-sokác kalendárium) Báró Rudics Józsefről a Kalangya is írt 1943-ban.

²⁴ Báró idősb Rudics József: Hervatag füzér. Második kötet. Pest, 1870.

Ömledezve ha borozunk
Múltat jövőt előhozunk:
Jó az Isten, jobbat ad
Borúra tán felvirrad!

Kad mi dođu gosti, družba obljubljena,
Kod Bunjevca nisu vrata zatvorena.
Nudim jih sa vinom moga vinograda,
Ljubav, gostoljublje u mom domu vlada.
Pa se divanimo, lepo s' veselimo,
Jedan drugog tišeć ovako velimo:
Neka se sve vrši po Božijoj volji
Pa i Bunjevcu će svanut dani bolji.

Radics György versét a Neven a szerző 1886-ban bekövetkezett halála alkalmából közölte. Nikola Kujundžić fordította le Rankov álnéven. A lap a következőket írja még a megboldogultról: „E hó 4-én elhunyt Đuro Radić, a zombori gimnázium igazgatója. Sokáig birkózott súlyos bajával s nézett bátran farkasszemet a zörgő csontú halállal, mely tüdejét marcangolta. Szép-irodalommal is foglalkozott, s néhány évvel ezelőtt kiadta egy kis könyvecskében igen olvasmányos verseit. Magyarra fordította a rigómezei népdalokat, s többségüket betéve is tudta.”²⁵

A Radics-vers eredetiben lát napvilágot egy másikkal együtt, Palicsi dalok közös címmel. Az első két sor így hangzik:

Palics partján mos a leány,
Sűrű könnye foly az arcán.

Nikola Kujundžić az egész verset bunyevác környezetbe ültette, és a Na dolu címet adta neki. Íme az ő első két sora:

Na doćiću postav cura bili,
Bili cura, žali danak cili.

Ábrányi Emil versát Zmaj fordításában közli a Neven. Először csak hivatkozik rá, mégpedig az alábbi szövegösszefüggésben: „Sok szó esik napjainkban a nyelv kérdéséről hazánkszerte az új törvény kapcsán, melynek értelmében az Osztrák—Magyar Monarchia minden polgára német nyelven köteles államvizsgázni. Az intézkedés kellemetlenül érintett bennünket, s az anyanyelvében sértett nép elszántan felemelte szavát, hogy kifejezze elégedetlenségét. (. . .) Ez a mozgalom nekünk, bunyevácoknak is kedvez, mert ha arról hallunk, mennyi lelkesedéssel dicsőítik az anyanyelvet, vagy arról olvasunk, hogy egy nemzet védőbástyájára is kész kiállni magyar nyelvéért, akkor remény ébred bennünk, hogy e mozgalom csak táplálja

²⁵ — Đuro Radić — Neven, 1886. III. 15.

Na dolu (Palicsi dalok), (A megbold. Gj. Radić verse), Fordította: Rankov — Neven, 1886. VI. 15.

majd általában az anyanyelv iránti ragaszkodást. Mert ha egy kivívja jogát, annak a másik is örül. Okkal nevezi a magyar költő cudar embernek azt, ki anyját nem becsüli, s ki más ez, mint az, ki anyanyelvét nem szereti. Ez ránk is vonatkozik, s bunyevácúl is ki kell mondani: nem ember az, ki anyanyelvét nem szereti“.²⁶ A következő számában aztán lehozza a lap Ábrányi A magyar nyelv című versét²⁷, mégpedig „egy hazafi kérésére“, e hazafi pedig nem más, mint Božidar-Boško Vujić, a Subotički glasnik egykori társszerkesztője, akinek közvetítésével fordította le Zmaj e verset.

A Nevenben található többi fordításról annyit mondhatunk, hogy jelentőségükben elmaradnak az említettek mögött, bár maguk a fordítók megérdemelnék, hogy bővebben is szóljunk róluk.

Az Otac i kćerka c. verset Bratoljub fordította (Mijo Mandić?).

A mirni jaganjcit a szabadkai születésű, akkoriban Garán tanítóskodó Marijan Matković.

A Na moj imendan címűt Ivan Evetović fordította Janko Kostalić álneven. Evetović, több magyar és szerbhorvát nyelvű folyóirat munkatársa volt, történelemmel foglalkozott, Pesten országgyűlési, Belgrádban szkupstinai képviselő. A szóban forgó verset még kalocsai teológus korában fordította.

A Baća Dragoš című hosszabb elbeszélést — folytatásokban jelent meg másfél éven át — a zombori születésű garai plébános. Andrija Ribović fordította vagy dolgozta át. Ivan Evetovićhoz hasonlóan ő is szerbhorvát és magyar nyelven egyaránt írt.

A jezsuita Rosty versét Krunoslav paraszt-költő (seljak-pesnik) aláírással a Baja környéki Stipan Grgić fordította. Grgić Ivan Antunović püspök munkatársa volt, írt minden bunyevác újságnak, és vallásos verseket még imákat fordított magyarról már a múlt század ötvenes éveiben. Szűcs Jogar és ostor című karcolatát szintén ő ültette át bunyevácra.

László elbeszélését Blaž, azaz Modrošić Blaž lelkész bunyevácósította. Modrošić Ivan Antunovićot követően a Bunjevačka i šokačka vila szerkesztője volt, egyébként költőként és elbeszélőként minden bunyevác lap munkatársa is a század végéig.

A Neven szerkesztősége — mint annak idején, 1873-ban Radics György — 1894-ben kiadott egy gyűjteményt a lapban megjelent legjobb versekből. E Preljski dar za Bunjevce i Šokce című füzetbe az említett versek közül az alábbiak kerültek be:

Maternji jeziki. (A következő megjegyzéssel:) Az itt közölt jelentős verset a neves költő, Jovan Jovanović Zmaj kitűnő fordításában adjuk közre a Javor c. lap nyomán.

Žalobna zvona ... Petófitől. (Fordította Jcsipa Navratilka)

Na dolu. Radics Gy. (Fordította Rankov)

Volar sam ti, taj sam. (Báró idősb Rudics József verse. Fordította Jabuković)

Osedlo sam vranca. (Báró idősb Rudics József verse. Fordította Jabuković)

²⁶ Materinski jeziki (Az anyanyelv) — Neven 1889. III. 15.

²⁷ Z. J. J.: Maternji jeziki (Magyarból Ábrányi Emil után) — Neven, 1889. IV. 15.

A kilencvenes évek lapjai közül is kiemelhetünk néhányat, amelyekben a nyelvek és irodalmak éppúgy összefonódnak, mint egykor a Subatički glasnikban.

Ezek közül elsőként a Bácskai Szemlét említenénk meg, melyet 1893-ban Dušan Petrović adott ki és szerkesztett. E lap hasábjain Petrović éles vitát folytat a Szabadkai Hírlap azelőtt bunyevácbarát szerkesztőjével, Lévay Simonnal. Handelsmann Antal tanító, az ismert újságíró, Havas Károly apja, aki egyébként termékeny vidéki költő is volt, e lapban tette közzé (nem kimondottan hízelgő) véleményét Ambrozije-Boza Šarčević magyar-bunyevác szótáráról, melyet Šarčević 1893-ben adott ki Szabadkán az alábbi hosszú címmel: „Elemi népiskolai magyar-bunyevác-sokác szótár. A bunyevác-sokác ajkúak népiskoláiban, a tanítóknak magyar nyelven vezetett tanítása és növendékek alapos tanulása és okulása megkönnyítésére“. E lap kapcsán még csak annyit, hogy Antonije Hadžić Dušan Petrović rendelkezésére bocsátotta a Kisfaludy-társaság 1891. március 18-i ülésén elhangzott előadását a magyarországi szerb színjátszásról.

Boza Šarčević szótára is bizonyítja, hogy a „tanügyi kérdés“ (škulsko pitanje) még a 90-es években is időszerű volt. A Neven 1894-ben, Mamuzsics Lázár tízéves polgármesteri működése kapcsán a következőket írja: „Jóindulatúak s udvariasak leszünk Lazo polgármester iránt, s nem őt hibáztatjuk, amiért az egész szenátus — az egy Đeno Dulićot kivéve — idegen kezekbe került . . . ezzel szemben ami jó, azt neki tulajdonítjuk mind. Igaz, ami igaz, örömeit és erősen hansúlyozzuk, mióta Mamuzsics a polgármester, feléledt a bunyevác szó becsülete a társasági életben, és sok tollforgatónk, tisztviselőnk s munkásunk jutott kenyérhez, ám ami a tanügyi kérdést illeti, ezzel — egyelőre — úgy állunk, mint Mukics idejében!“²⁸

A polgári házasságról szóló törvény napirendre tűzése tovább növeli az elégedetlenséget, és a Neven két új szövetségest is kap: 1893-ban megindul az első két igazi politikai lap, a Subotičke novine (1893—1898) és a Szabadka és Vidéke (1893—1904). Mindkettő szoros kapcsolatot tartott fenn a Néppárttal (Pučka stranka).

A Subotičke novine, melyet rendszerint bunyevác lapként tartanak nyilván (Mladen Karanović szerkesztette), az alábbi magyar vonatkozású szövegek közölte:

1893-ban Petefi: Gazda Loša

Miskat: Želje

Jokai: Bajka o šivačoj igli

1895-ben Sipulus: Povist jednog magarca

1896-ben Sanak (Álom — a szerző neve nélkül)

Popjevka o paklu (Dal a pokolról — a szerző neve nélkül)

Petőfi Pató Pál úr (Gazda Loša c. versét *-jelöléssel Joca Manojlović fordította, aki több vajdasági lap munkatársa volt, és, Ivan Evetovićhoz

²⁸ Desetogodišnjica načelnikovanja Laze Mamužića (Mamuzsics Lázár polgármesteri működésének tizedik évfordulója) — Neven, 1894. XII. 1.

Megjegyzés: Az 1875. év végén a *Subatički glasnik* c. lap *Subotički glasnik*-ra változtatja a nevét.

hasonlóan — aki szintén írt a Subotičke novinenak de a Szabadka és Vidékének is — később országgyűlési képviselő volt Pesten és szkupstinai Belgrádban. Manojlović fordította Makszáth karcolatát is.

Jókait K. bunyevécosította, Sipuluszt M. I-é fordította, az Álom című verset pedig Zorka. A Dal a pokolról Bučilović, azaz Nikola Kujundžić „szabad átköltése magyarból“.

Nikola Kujundžić egyébként igen sokáig a Szabadka és Vidéke szerkesztője volt, de a lap ez idő alatt — s később sem — egyetlen szerb vagy horvát eredetű fordítást sem közölt. Csak 1900-ban jelent meg benne egy, a szerb népdalok motívumaira épülő mese, mintegy emlékeztetőül, hogy a szerbhorvát magyart fordítói tevékenység Szabadkain harminc évvel korábban éppen a népdalok átültetésével kezdődött. A Králjevics Márk születése és a hegyi tündér című mesét, melyben Marko királyfi és fogadott nővére, a Hegyi tündér mellett megjelenik Vukašin király, Marko apja, és Stefan Uroš, a keresztapja is, továbbá elmaradhatatlan paripája, Angyal Béla káplán írta, aki éppúgy unta már a reverendát, mint annak idején Josip Jukić Manić. Csantavéri volt, szerbhorvát nyelven is írt, s bedolgozott a Subotičke novineba.

Íme, így fonódtak egybe a nyelvek és irodalmak a XIX. század végi szabadkai lapok hasábjain.

Szilágyi Károly fordítása

REZIME

Uzajamni uticaji književnosti i jezika u subotičkim listovima poslednjih decenija XIX-og veka

Autor analizira gradu u listovima koji su izlazili u Subotici od 1871. godine metodom komparativne književnosti. Pošto ovi listovi nisu sačuvani kompletno ni kod nas, ni u Mađarskoj, materijal je obrađen na osnovu postojećeg, koji se čuva u fondovima Gradske biblioteke u Subotici i Biblioteci Matice srpske u Novom Sadu.

Na srpskohrvatskom jeziku je u to vreme bilo pet listova u Subotici, a na mađarskom mnogo više. Autor analizira u prvom redu književne tekstove iz sledećih listova: *Subotički Glasnik*, koji je pokrenuo 1873. godine Kalor Milodanović, *Bačka* koji je pokrenuo Đerd Radič, zatim *Szabadkai Közlöny*, *Bácskai Ellenőr*, *Közvélemény*, *Szabadkai Hírlap*, *Bácskai Szemle* i još nekih drugih.

SUMMARY

Mutual influences of literature and language in the journals of Subotica in the last decades of the 19th century

The author has analysed the material in the journals of Szabadka (Subotica) which had appeared after 1871, by using the methods of comparative literary scholarship. As the journals have not been completely preserved, we worked on the material which has been kept in the stocks of the Municipal Library of Subotica and the library of Matice Srpska in Novi Sad.

In those times there were 5 journals in Serbocroatian and much more in Hungarian. The author has, in the first place, analysed literary texts from the following journals: *Subaički Glasnik*, founded in 1873 by Kolar Miladinović, *Bačka*, founded by Radics György, *Szabadkai Közlöny*, *Bácskai Ellenőr*, a political journal *Közvélemény*, *Szabadkai Hírlap*, *Bácskai Szemle* and some others.